

Τα Άγια Θεοφάνεια: υπόθεση παιδείας στον ελληνικό πολιτισμό! (Αθανάσιος Στογιαννίδης, Επίκουρος Καθηγητής Σχολικής Παιδαγωγικής και Διδακτικής Μεθοδολογίας του Μαθήματος των Θρησκευτικών - Τμήμα Θεολογίας ΑΠΘ)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)



[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bit.ly/2j8ZPV0>]

Οι παραπάνω διακρίσεις ανάγονται, κατά τον Αναστάσιο Γιαννουλάτο, στον διχοτομικό τρόπο σκέψης που καθιέρωσε στους κόλπους της δυτικής θεολογίας ο ιερός Αυγουστίνος.[8] Η πραγματικότητα διαχωρίζεται σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα: φυσικό και υπερφυσικό, πραγματικότητα του ορατού-αισθητού κόσμου και θεία πραγματικότητα, φυσική και μεταφυσική, θρησκεία και αποκάλυψη, ύλη και πνεύμα, αισθήσεις και διαλογισμός. Η δυτική θεολογική σκέψη θέτει πάντοτε ως σημείο αφετηρίας τις παραπάνω διχοτομίες, για να προσπαθήσει στη συνέχεια να διαμορφώσει σημεία σύγκλισης.[9]



Οι σκέψεις αυτές πιστοποιούν το γεγονός ότι η έννοια «πραγματικότητα» περιλαμβάνει μόνο τα απτά αντικείμενα του ορατού κόσμου. Έτσι π.χ στη γερμανική γλώσσα η λέξη Realität (= πραγματικότητα) σημασιολογείται ως dingliche Realität (= πραγματικότητα των ορατών αντικειμένων)· αντίστοιχα ο Realismus, δηλ. εκείνος ο φιλοσοφικός τρόπος σκέψης που ξεκινάει όχι από ιδέες του νου αλλά από τα δεδομένα που προσφέρει η πραγματικότητα, κατανοείται από τους Γερμανούς ως dinglicher Realismus, δηλ. ως ρεαλισμός που οικοδομείται αποκλειστικά και μόνο στα συγκεκριμένα ορατά αντικείμενα που εμπίπτουν άμεσα στις αισθήσεις μας.[10] Αν επεκτείνουμε τον παραπάνω συλλογισμό στο επίπεδο των σχέσεων Θεού και ανθρώπου, τότε καταλήγουμε σε μια θεολογία η οποία αρνείται κατηγορηματικά τη δυνατότητα μετοχής της θείας χάρης μέσα από ορατά και απτά αντικείμενα. Και τούτο διότι η ενασχόληση με τη θεία πραγματικότητα είναι ένα αποκλειστικό έργο του ανθρώπινου πνεύματος και όχι του σώματος. Αυτός είναι και ο ουσιαστικός λόγος για τον οποίο στη Δύση οι εικόνες δεν θεωρήθηκαν ιερά πράγματα μήτε και έγιναν αντικείμενα τιμητικής προσκύνησης.[11]

Η λογική της συνύφανσης των αντιθέτων κληροδοτείται και στην ορθόδοξη παράδοση. Τόσο ο φιλόσοφος της κλασικής αρχαιότητας όσο και ο Πατέρας της Εκκλησίας, θέτει πάντοτε ως σημείο εκκίνησης στον στοχασμό του, ότι το πνεύμα και η ύλη, η πνευματικότητα και λογική, ο μύθος και ο λόγος συνθέτουν ένα λειτουργικό όλον.[12] Αλλά και ο Θεός βρίσκεται σε μία αρμονική σχέση με την

κτίση και όχι σε μία αντιπαράθεση.[13] Ας αναφέρουμε ένα απλό παράδειγμα: μέσα από την ενότητα μεταξύ θρησκευτικής εμπειρίας και λογικής σκέψης αναζητούνται τα όρια τους. Πνευματικότητα και λογική συλλειτουργούν για χάρη του ανθρώπου. Ωστόσο έχουν και οι δύο τον χώρο δράσης τους. Δεν χρειάζεται να διασπάσεις την άρρηκτη σχέση ανάμεσα στην αγιοπνευματική εμπειρία και στον επιστημονικό στοχασμό προκειμένου να προσδιορίσεις τις ιδιότητές τους. Με δεδομένη τη λειτουργική αυτή ενότητα ο Ορθόδοξος Χριστιανός βιώνει την πραγματικότητα ως ένα συμπαντικό όλον εξασκώντας ταυτόχρονα τον αιχμηρό του λόγο για να διαχωρίσει και να διερευνήσει τα επιμέρους. Στην ορθόδοξη σκέψη και ζωή μέσα από την ενότητα ενός συμπαντικού όλου εκφράζονται τα επιμέρους διαφοροποιημένα στοιχεία. Στη Δύση ακολουθείται διαφορετική οδός: ο άνθρωπος παίρνει ως δεδομένο τον διαχωρισμό και τη διαφοροποίηση και αγωνίζεται να εφεύρει τρόπους συνένωσής τους. Αυτές τις δύο αντίθετες πορείες σκέψεις και ζωής περιγράφει με πολύ εύστοχο τρόπο ο Νίκος Ματσούκας υποστηρίζοντας ότι στην Ανατολή επικρατεί η λογική του Ηράκλειτου, η «παλίντροπος άρμονία», δηλ. η αρμονική συνύπαρξη των αντιθέτων. Στη Δύση απεναντίας κυριαρχεί η λογική του Hegels σύμφωνα με την οποία η θέση και η αντίθεσή της μάς δίδουν μια καινούρια σύνθεση καταργώντας οποιαδήποτε δυνατότητα συνύπαρξης των αντιθέτων.[14]

Στον εορτασμό των Αγίων Θεοφανείων εμφανίζεται αυτή ακριβώς η σύνθεση ανάμεσα σε πράγματα τα οποία για την κοινή λογική είναι ασυμβίβαστα: από τη μια ο άκτιστος Θεός και από την άλλη η κτιστή δημιουργία· από τη μια η θρησκευτική εμπειρία και από την άλλη η καθημερινότητα. Δεν είναι μόνο ο αγιασμός των υδάτων αυτό το οποίο εξυμνεί η θεία Λατρεία, αλλά ο αγιασμός ολάκερης της φύσης. Είναι ένα πραγματικό πανηγύρι στο οποίο εορτάζουμε την είσοδο της αγιαστικής χάρης του Θεού σε κάθε διάσταση της ζωής μας.

Στην εποχή μας η αναζήτηση του Θεού δεν είναι και τόσο σπάνιο φαινόμενο. Και η θρησκεία δεν προσεγγίζεται ως μια υπόθεση ιδιωτική, αλλά ως ένας παράγοντας που έχει θέση στη δημόσια συζήτηση. Και αυτό ίσως μπορεί να σημαίνει, ότι πολλοί σήμερα προσπαθούν να βρουν κάτι για να νοηματοδοτήσουν τη ζωή τους, τον πόνο τους, την ευτυχία ή τη δυστυχία τους, κάτι που να προσδίδει νόημα και περιεχόμενο σε κάθε διάσταση του ανθρώπινου βίου. Το κατεξοχήν θρησκευτικό ερώτημα του σύγχρονου ανθρώπου μάλλον δεν είναι το «αν υπάρχει ο Θεός», αλλά κυρίως «το πώς συνδέεται ο Θεός με τον άνθρωπο και ο άνθρωπος με τον Θεό». Μέσα από τον εορτασμό των Θεοφανείων βιώνουμε μία συγκεκριμένη πρόταση για τη σύνδεση αυτή: Ο Θεός γίνεται άνθρωπος, για να γίνει ο άνθρωπος Θεός κατά χάρη, για να γεμίσει ο άνθρωπος τη ζωή του με Θεό. Συνεπώς, στην Ορθόδοξη Εκκλησία ο Θεός δεν είναι μία προωθητική δύναμη που απλώς εμπνέει τον

άνθρωπο στις σκέψεις και τις πράξεις του, αλλά κάτι πολύ περισσότερο, μιας και ενώνεται με τον άνθρωπο, προκειμένου ο άνθρωπος να υπερβεί κάθε τι που τον καθιστά δέσμιο στη φθαρτότητα και τον θάνατο.

Τα Άγια Θεοφάνεια είναι ένα πανηγύρι· πανηγύρι χαρμολύπης που έχει εμπνεύσει συνειδητά ή ασύνειδα τη ζωή του σύγχρονου Έλληνα· έχει γίνει σήμα κατατεθέν του πολιτισμού μας. Με ποια έννοια; Την απάντηση μάς τη δίδει ο Ερατοσθένης Καψωμένος, ο οποίος σε σχετική του μελέτη[15] υποστηρίζει ότι ένα από τα χαρακτηριστικά του νεοελληνικού πολιτισμού, όπως αυτός αποκαλύπτεται μέσα από τα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, είναι «η μυστηριακή διάσταση της φύσης – που στον Σεφέρη και τον Ελύτη ιδιαίτερα είναι ένας μυστικισμός του φωτός (όχι του σκοταδιού) – και που συνδέεται με την παρουσία του Θεού μέσα στη φύση. [...] η φύση είναι η περιοχή του μυστηρίου και του θαύματος, όπου πραγματοποιείται “Θεία Επιφάνεια” (Θεοφάνεια), δηλ. η εμφάνιση του Θεού μέσα στη φύση. [...] Με την εμφάνιση του Θεού μέσα στη φύση πραγματοποιείται μια εγκοσμίωση των μεταφυσικών αξιών και αποκαθίσταται η σύζευξη υλικού και πνευματικού κόσμου».

Οι παρατηρήσεις αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ανάδειξη της σχέσης μεταξύ Ορθόδοξης Εκκλησίας και ελληνικού πολιτισμού. Δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσει κανείς, ότι αυτή ακριβώς η σύνδεση φύσης (δηλ. κτίσης) και Θεού αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό συστατικό στοιχείο της ορθόδοξης παράδοσης και ζωής. Και ότι ακριβώς αυτό εκφράζουν τα όσα λέγονται στην ακολουθία του Μεγάλου Αγιασμού: «Σήμερον ὁ ἄδυτος Ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ ὁ κόσμος τῷ φωτὶ Κυρίου καταυγάζεται. [...] Σήμερον ρείθροις μυστικοῖς πᾶσα ἡ κτίσις ἀρδεύεται. [...] Σήμερον τὰ ἄνω τοῖς κάτω συνεορτάζει, καὶ τὰ κάτω τοῖς ἄνω συνομιλεῖ».[16] Τούτο όμως σημαίνει, εν κατακλείδι, ότι η εορτή των Θεοφανείων δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως ένα γεγονός απέναντι στο οποίο ο πιστός καλείται να επιδείξει ένα ενδιαφέρον, ενώ εκείνος που δεν πιστεύει δικαιούται να είναι αδιάφορος. Δεν πρόκειται περί αυτού· δεν είναι μόνο ένα εξέχον εκκλησιαστικό γεγονός, αλλά ταυτόχρονα μία συμβολική απεικόνιση και βιοτή ενός τρόπου ζωής, ενός ολόκληρου πολιτισμού, στον οποίον συμπέλεκται το ορατό και το αόρατο, το πνευματικό και το αισθητό, το λογικό και το υπερβατικό, το επιστημονικό και το θρησκευτικό, το κτιστό και το άκτιστο. Αυτό το βασικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελεί το κατεξοχήν μορφωτικό περιεχόμενο στον χώρο της εκπαίδευσης και ιδιαιτέρως του Μαθήματος των Θρησκευτικών. Ο εορτασμός των Αγίων Θεοφανείων είναι υπόθεση παιδείας!

[8] Αναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπισκόπου Αλβανίας, Σχέσεις της Ορθοδοξίας με τις άλλες θρησκείες,

στον τόμο: Andrew Walker / Κώστας Καρράς, *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*, (Μετάφραση από τα αγγλικά: Ιωσήφ Ροηλίδης), Αθήνα 2001, σελ. 50.

[9] Αναστασίου Γιαννουλάτου, *Σχέσεις της Ορθοδοξίας με τις άλλες θρησκείες*, ό.π., σελ. 50.

[10] Anastasios Kallis, *Orthodoxie. Was ist das?*, ό.π., σελ. 48.

[11] Δημητρίου Τσελεγγίδη, *Η θεολογία της εικόνας και η ανθρωπολογική σημασία της*, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 162 κ.ε.

[12] Αθανασίου Στογιαννίδη, *Φιλοσοφία της Παιδείας και Χριστιανισμός. Μια στοχαστική περιδιάβαση στα ανθρωπολογικά μονοπάτια της ορθόδοξης και της προτεσταντικής θρησκευτικής παιδαγωγικής*, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 200-245. Βλ. επίσης: Νίκου Ματσούκα, *Λόγος και μύθος. Με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη³ 1997, σελ. 145-151.

[13] Νίκου Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'. Έκθεση της ορθόδοξης πίστης σε αντιπαράθεση με τη δυτική χριστιανοσύνη*, Θεσσαλονίκη² 1996, σελ. 164.

[14] Nikos Matsoukas, *Orthodoxe Theologie im Kontext einer kulturellen Vielfalt*, στον τόμο: Bischof Evmenios von Lefka, A. Basdekis, N. Thon im Auftrag der Griechisch-Orthodoxen Metropolie und der Kommission der Orthodoxen Kirchen in Deutschland (Hrsg.), *Die Orthodoxe Kirche. Eine Standortsbestimmung an der Jahrtausendwende. Festgabe für Prof. Dr. Dr. Anastasios Kallis*, Frankfurt a.M.² 2000, σελ. 144.

[15] Ερατοσθένη Καψωμένου, *Τυπολογικά κριτήρια για Σημειωτική της Ελληνικής Κουλτούρας*. Στο: Γρηγόρη Πασχαλίδη - Ελένης Χουντολίδου (Επιμέλεια), *Σημειωτική και Πολιτισμός. Τόμος 1. Κουλτούρα - Λογοτεχνία - Επικοινωνία*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 43-63.

[16] Ποίημα Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων από την Ακολουθία του Μεγάλου Αγιασμού.